

• М Е М У А Р И Т А Щ О Д Е Н Н И К И •

900 ПРАВИЛ ВІЙНИ
Афоризми і поради
від Сунь Цзи
до Валерія Залужного

УПОРЯДНИК
СЕРГІЙ ГРОМЕНКО

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА. <i>Василь Павлов</i>	7
ВСТУП. ЧИ МОЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ ВІЙНУ?.....	11
Наука чи мистецтво?	11
Закони чи рекомендації?	17
Розділ I. ВІЙНА	28
Про мету та підстави для війни	28
Про вибір між війною і миром.....	35
Розділ II. ПЛАНУВАННЯ	44
Про планування та підготовку	44
Про стратегію та стратегічні пріоритети	65
Про ризик, випадок і щастя	77
Про розвідку та аналіз даних.....	82
Про воєнну таємницю, дезінформацію та пропаганду.....	94
Розділ III. ПРИНЦИПИ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ	109
Про принципи в цілому	109
Про вибір між наступом, обороною і відступом.....	114
Про правильний вибір цілей	138
Про постійну боєготовність.....	151
Про володіння ініціативою.....	156
Про зосередження сил.....	162
Про максимізацію зусиль.....	172

Сергій Громенко. 900 правил війни...

Про взаємодію.....	177
Про раптовість	181
Про непрямі дії.....	190
Розділ IV. ВОЄНАЧАЛЬНИКИ ТА ВОЇНИ.....	200
Про обов'язки, чесноти і вади командира та його місце в бою.....	200
Про принципи командування та накази	225
Про дисципліну, заохочення та покарання.....	251
Про бойовий дух та хоробрість.....	267
Про навчання та тренування.....	283
Розділ V. РУХ І ЛОГІСТИКА.....	297
Про операційні лінії, марші та маневри.....	297
Про тил, комунікації та постачання.....	316
Про резерви	329
Розділ VI. БІЙ	334
Про поле бою	334
Про атаку ворожих позицій	337
Про укріплення та оборону власних позицій	366
Про поразку в бою та відступ	386
Про перемогу в бою, переслідування та пастки.....	392
Розділ VII. (НЕ)ВРОГИ.....	401
Про ворожих перебіжчиків та полонених.....	401
Про вороже цивільне населення	406
ПІДСУМОК: «НАВЧАННЯ ПЕРЕД БОЄМ».....	412

ПЕРЕДМОВА

Кілька останніх десятиліть як Україна, так і Захід були переконані, що війни залишилися в минулому. Що конфлікти вибухатимуть лише на периферії третього світу, а перший і другий насолоджуватимуться миром. Що головна загроза у сфері безпеки — це тероризм.

Відповідно до цих уявлень скорочувалися не лише виробничі потужності, запаси озброєнь чи штати особового складу. Скорочувалася також інфраструктура воєнних знань: десь зникали окремі курси воєнної історії у військових вишах, а десь — цілі факультети, а то й самі виші.

Наслідки такої «конверсії» можна було спостерігати у прямому етері з 2014 року, коли Україна виявилася майже не готовою до конвенційної війни проти Росії, а Західний світ — до підтримки жертви у боротьбі із переважаючими силами агресора.

Так, упродовж 2015—2019 років було започатковано чимало реформ у воєнній сфері України, і за цей період для підвищення обороноздатності країни було зроблено більше, ніж за всі попередні роки незалежності разом узяті. Це дозволило поламати російські плани захоплення Києва за три дні у 2022 році та завдати агресору чималих утрат.

Однак незробленого виявилось ще більше, і повномасштабне російське вторгнення лише підкреслило нагальність нових реформ — від управління Збройними Силами в цілому до нових методів вивчення та

викладання воєнної історії. Зокрема, за всі роки незалежності Україна так і не спромоглася забезпечити переклад та видання більшості шедеврів іноземної воєнної думки (а навіть і перевидання творів багатьох українських авторів).

Упорядкований Сергієм Громенком цитатник з воєнними афоризмами і порадами від Сунь Цзи до Валерія Залужного — це не відкриття і тим більше не закриття теми, це перша в Україні демонстрація того, що така робота є і важливою, і можливою. Бо безкінечних перевидань одного лише «Мистецтва війни» Сунь Цзи явно недостатньо.

У збірці представлено цитати як давньоримських полководців, так і сучасних — американських (Джеймса Меттіса) та українських (Віктора Муженка); висловлювання як знаних теоретиків і практиків (Наполеона Бонапарта, Карла фон Клаузевіца), так і несправедливо забутих вояків УПА (Степана Фрасуляка-«Хмеля»).

Декому може здатися дивним і навіть недоречним наявність у збірнику цитат з робіт російських та радянських авторів, особливо під час «великої війни» з Росією. Однак воєнна справа — це єдина сфера людської діяльності, яка керується не прямою, а парадоксальною логікою. І якщо художні твори того самого Пушкіна і справді є неприйнятними тут і зараз, то воєнні твори росіян не лише не втратили, але навпаки — додали у своїй актуальності.

Необхідність вивчати своїх противників — константа усіх часів. «Якщо знаєш ворога і знаєш себе, то і в сотні битв не будеш у небезпеці», — писав Сунь Цзи. Фрасуляк-«Хмель» у найтяжчі часи боротьби УПА із СРСР наголошував на необхідності перекладати українською

ПЕРЕДМОВА

мовою та опановувати статuti чужих армій. Залужний в інтерв'ю *The Times* влітку 2023 року сказав, що в Росії є воєнна наука і що він сам тримає в кабінеті та вивчає праці начальника російського Генштабу.

У підсумку хочеться вірити, що книга Сергія Громенка не лише дасть поживу розуму цивільних читачів, але й спонукає відповідні військові структури приділяти більше уваги історії воєнного мистецтва.

Василь Павлов,
Голова Центру мілітарної історії,
офіцер ЗСУ

ВСТУП. ЧИ МОЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ ВІЙНУ?

НАУКА ЧИ МИСТЕЦТВО?

Хто бажає отримати сприятливий результат, нехай веде війну, спираючись на мистецтво і знання, а не на випадок.

*Флавій Вегецій Ренат,
«Стислий виклад воєнної справи», між 390 та 410 р.*

* * *

Результат битв вирішується не масою солдат та необачною зухвалістю, як вважають деякі з недосвідчених людей, але Божественним благоволінням та використанням стратегії й тактики, про що слід дбати більше, ніж про безглузде накопичення чисельної переваги: у першому випадку тим, хто успішно використовує стратегію й тактику, це приносить безпеку та вигоду, у другому випадку це призводить до поразки та марного витрачання засобів. Адже подібно до того, як неможливо кораблю переправитися через море без науки кораблеводіння, точно так не можна здолати ворогів без тактики й стратегії.

*Лев VI Мудрий,
«Тактика Льва», бл. 905 р.*

Воєнна наука є річчю дуже важливою і надзвичайно корисною: найчастіше вона приносить перемогу над ворогами і без бою. Тому тобі необхідно її вивчити та з її допомогою діяти проти ворогів, не вдаючись до відкритої війни.

*Лев VI Мудрий,
«Тактика Льва», бл. 905 р.*

На питання, є війна ремеслом чи наукою, дуже добре відповів шевальє Фолар. Він сказав: «Війна є ремеслом для невігласа і наукою для знавця».

*Моріц Саксонський,
«Мої мріяння», 1757 р.*

Воєнне мистецтво, як і будь-яке інше мистецтво, поділяється на дві частини, з яких одна підвладна знанню, а інша — лише умінню, тобто творчості.

*Генрі Ллойд,
«Філософія війни», 1790 р.*

Воювати не числом, а вмінням.

*Олександр Суворов,
«Наука перемогати», 1806 [1795] р.*

* * *

Необхідно заохочувати і нагороджувати людей, що займаються воєнними науками, так само, як тих, хто вирізнився хоробрістю.

*Антуан-Анрі (Генріх) Жоміні,
«Коротке начертання воєнного мистецтва», 1840 р.*

* * *

Тактику, перешикування, інженерні та артилерійські науки можна вивчити за підручниками приблизно так само, як вивчається геометрія; але знання вищих галузей війни набувається лише досвідом та вивченням історії воєн і битв великих полководців.

*Вільгельм фон Віллізен,
«Теорія великої війни», 1850 р.*

* * *

Воєнному мистецтву, як і будь-якому іншому мистецтву, властиві своя теорія та свої принципи, інакше воно не було б мистецтвом.

*Фердинанд Фош,
«Принципи війни», 1903 р.*

* * *

Воєнні науки, що розробляють питання, безпосередньо пов'язані з підготовкою та веденням війни, можна

визначити як об'єктивно достовірні та систематичні знання про воєнні явища (про війну) зі сторони їхньої закономірності або незмінного порядку. Воєнне мистецтво — це вміння під час підготовки і ведення війни керуватися положеннями, виробленими воєнними науками.

*Микола Кладо,
«Етюди зі стратегії», 1914 р.*

«Принципи воєнного мистецтва вічні та незмінні»; їх мало, вони всіма визнаються і, до того ж, [вони] самі надзвичайно прості, а між тим війна, як і раніше, залишається найскладнішим з усіх видом людської діяльності. Всякий загальний принцип украй простий, і тому здається, що він доступний найбільш обмеженому розумінню, але на практиці суть не у тому, щоб знати, а у тому, щоб уміти використовувати.

*Олександр Незнамов,
«Сучасна війна», 1922 р.*

Ведення війни, якщо не враховувати її технічних деталей, є переважно справою здорового глузду. І помітною ознакою усіх великих полководців, відомих воєнній історії, є те, що вони очищали воєнне мистецтво від на шарувань професійних традицій і забобонів, які знецінюють його і, зазвичай, у кожную епоху, подібно до плюща

навесні, до того бурхливо розростаються, що заглушають і виснажують пагони здорового глузду.

*Безіл Ліддел-Гарт,
«Перебудова сучасних армій», 1927 р.*

* * *

Вирок історії — рішуче проти твердження, що вік або практичний досвід полкової рутини є допомогою в оволодінні майстерністю стратегії й тактики. Молодість і самостійна робота, як ми бачили, добре упораються, не поступаючись зрілому віку і практичному досвіду, які надто часто були синонімами маразму і розумової атрофії.

*Безіл Ліддел-Гарт,
«Перебудова сучасних армій», 1927 р.*

* * *

Вивчати воєнне мистецтво, не вивчаючи воєнної історії, рівносильне тому, що прочитувати в книзі лише передмову та висновок.

*Олександр Свєчин,
«Цінність воєнно-історичної підготовки командира», 1930 р.*

* * *

Підготовка до війни є наука. Ведення війни — воєнна штука [тут: мистецтво].

*Микола Капустянський,
«Військове знання», Ч. 1, 1931 р.*

* * *

Воєнна справа є надбанням науки чи мистецтва? Щоб відповісти на це питання, треба весь час мати на увазі подвійну природу воєнної справи. Воєнна справа складається з двох елементів: елементу раціонального — вимірюваного, речовинного, який піддається точному аналізу та класифікації, й елементу ірраціонального, духовного, не вимірюваного... Раціональна, речовинна частина воєнної справи — предмет воєнної науки. Ірраціональна, духовна — предмет воєнного мистецтва... Мистецтво — уділ небагатьох обраних, — як правило, вище науки — уділу багатьох... [Але й] найбільший з полководців не сміє безкарно нехтувати елементами воєнної науки.

*Антон Керсновський,
«Філософія війни», 1939 р.*

* * *

Стратегія — це мистецтво, тоді як тактика — наука.

*Шон Макфейт,
«Нові правила війни», 2019 р.*

ЗАКОНИ ЧИ РЕКОМЕНДАЦІЇ?

Лікурґ приписав: «Проти одних і тих самих, о лаконці, не ходіть часто у похід, щоб ви не навчили воювати своїх ворогів».

Полієн,
«Стратагеми», 163 р.

* * *

Неочікуване лякає ворога, звикле небагатого варте.

Флавій Веґецій Ренат,
«Стислий виклад воєнної справи», між 390 та 410 р.

* * *

Вправний стратег — це той, хто пристосовує власну майстерність до особливостей часу та бойових дій.

Маврикій,
«Стратегікон», бл. 605 р.

* * *

Оскільки вороги не завжди одні й ті ж, то й застосовані проти них стратегеми повинні бути різними... Ніколи

не слід вести війну одним і тим самим способом, але слід застосовувати проти ворогів різні прийоми і бути готовим до будь-яких способів протидії з їхнього боку... Адже при постійному їх використанні вороги, придумавши заходи протидії і застосувавши їх, найчастіше обертають на шкоду [тобі] задуми, спрямовані проти них.

*Лев VI Мудрий,
«Тактика Льва», бл. 905 р.*

* * *

Мистецтво стратега полягає в тому, щоб не тільки володіти основами бойових дій у тому вигляді, в якому вони існують, а й уміти щось винаходити понад це.

*Лев VI Мудрий,
«Тактика Льва», бл. 905 р.*

* * *

Зазвичай, коли дієш проти проникливого супротивника, слід міняти спосіб дії після того, як застосував якийсь прийом. Діючи проти недосвідченого супротивника, один і той самий прийом можна застосовувати двічі. Але навіть діючи проти супротивника, який постійно дозволяє обдурити себе і нічого не розуміє, один і той самий прийом не слід застосовувати більше трьох разів поспіль.

*Цзе Сюань,
«Воєнний канон у ста розділах», середина XVII ст.*

* * *

Часи змінюються, і разом з ними змінюється те, що істинне натеper.

А тому, читаючи судження знавців воєнного мистецтва давнини, приходиш до розуміння, що багато їхніх порад не відповідають сучасному стану справ. Потрібно розуміти, що в цих порадах вже перестало бути істинним. Потрібно знати, що з них сьогодні не застосовується.

Те, що в них є корисного, слід поглиблювати. Те, що в них є абстрактного, слід співвідносити з дійсністю. Те, що в них є поверхневого, слід виявляти та відкидати геть.

Дещо з того, що стародавні не визнавали, можна використати. Дещо з того, що вони вважали за неможливе, насправді можливе. Треба від загального розуміння йти до частковостей, а від часткового знання йти до знання повного.

Секрет успіху в бойових діях — у духовному проникненні в закони війни.

*Цзе Сюань,
«Воєнний канон у ста розділах», середина XVII ст.*

* * *

Воєнна наука має незмінні правила, які неможливо порушити, маючи справу із розсудливим супротивником, не будучи розбитим... Плани дій повинні змінюватися відповідно до обставин, але при виконанні цих планів не можна відступати від правил воєнного мистецтва.

*Антуан-Анрі (Генріх) Жоміні,
«Коротке начертання воєнного мистецтва», 1840 р.*